

ПЕНІТЕНЦІАРНА РЕІНТЕГРАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ З МІСЦЬ НЕСВОБОДИ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ В ДОКТРИНІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПРАВА

Богатирьов І. Г., Білак Н. І.

У статті розкрито проблему пенітенціарної реінтеграції засуджених з місць несповоди Міністерства юстиції України в доктрині пенітенціарного права. Оскільки термін «пенітенціарна реінтеграція» законодавчо не закріплений у національному законодавстві, але українськими науковцями в теорії пенітенціарії використовують через призму доктрини пенітенціарного права.

За звичай доктрину пенітенціарного права ми поділяємо на офіційну, яка закладена у відповідних рішеннях держави і її інституціях та наукову, яка розробляється ученими різних галузей права. В Україні доктрина права, як джерело пенітенціарного права фактично є, оскільки про неї говорять учені-пенітенціаристи у власних монографічних дослідженнях, наукових статтях, монографіях тощо.

Отже, розуміння пенітенціарної реінтеграції засуджених з місць несповоди Міністерства юстиції України в доктрині пенітенціарного права полягає в тому, що існуюче кримінально-виконавче законодавство України не в повній мірі задовольняє потреби суспільства реінтегрувати засуджених після відбування покарання з місць несповоди Міністерства юстиції України до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

У статті нами наведена нормативно-правова база пенітенціарній реінтеграції засуджених з місць несповоди ДКВС України, яка уже створена і має повно забезпечити супроводу реалізації державної політики у сфері виконання покарань та пробації. Водночас, за нашим дослідженням в умовах правового режиму воєнного стану дана нормативно-правова база потребує подальшого удосконалення і розвитку, особливо на стадії звільнення засуджених з місць несповоди.

При цьому, як показує дослідження і опитування персоналу місць несповоди ДКВС України важливим компонентом пенітенціарної реінтеграції засуджених у суспільство після звільнення є їх особисте бажання відновлювати свої соціальні права, як члена суспільства та повертатися, до самостійного життя в суспільстві.

Назагал, вищевикладене дозволило нам сформулювати авторське визначення пенітенціарної реінтеграції засуджених з місць несповоди Міністерства юстиції України в доктрині пенітенціарного права – це сві-

доме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства, повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Перспективи подальшого дослідження пенітенціарної реінтеграції засуджених з місць несповоди Міністерства юстиції України вбачається у розробці доктрини пенітенціарного права, нового Пенітенціарного кодексу України та Закону України «Про пенітенціарну систему» де окремою главою буде зазначено про доктринальні підходи до пенітенціарної реінтеграції засуджених з місць несповоди Міністерства юстиції України.

Ключові слова: пенітенціарна реінтеграція, засуджені, місця несповоди, Міністерство юстиції України, доктрина, пенітенціарне право, трансформація, відновлення, кримінально-виконавча система, персонал, особи рядового і начальницького складу, Державна кримінально-виконавча служба України.

Bogatyrov I. G., Bilak N. I. Penitentiary reintegration of convicts from places of detention of the Ministry of Justice of Ukraine in the doctrine of Penitentiary Law

The article addresses the issue of the penitentiary reintegration of convicts from places of detention under the Ministry of Justice of Ukraine within the doctrine of penitentiary law. Since the term «penitentiary reintegration» is not legally enshrined in national legislation, it is nonetheless used by Ukrainian scholars in penitentiary theory through the prism of the doctrine of penitentiary law.

Typically, the doctrine of penitentiary law is divided into the official doctrine, which is established in state decisions and institutional practices, and the scholarly doctrine, which is developed by researchers in various branches of law. In Ukraine, the doctrine of law as a source of penitentiary law in fact exists, as it is discussed by penitentiary scholars in their monographic studies, academic articles, monographs, and other scientific works.

Thus, the understanding of the penitentiary reintegration of convicts from places of detention under the Ministry of Justice of Ukraine in the doctrine of penitentiary law lies in the fact that the existing criminal-executive legislation of Ukraine does not fully meet the societal needs to reintegrate former convicts into independent,

socially accepted, and normatively regulated life after serving their sentences.

The article presents the regulatory and legal framework for the penitentiary reintegration of convicts from places of detention under the State Criminal-Executive Service (SCES) of Ukraine, which has already been established and is intended to fully support the implementation of state policy in the field of punishment enforcement and probation. At the same time, according to our research, under the legal regime of martial law, this regulatory and legal framework requires further improvement and development, especially at the stage of releasing convicts from places of detention.

Moreover, as shown by research and surveys of SCES personnel in places of detention in Ukraine, an important component of the penitentiary reintegration of convicts into society after release is their personal desire to restore their social rights as members of society and to return to independent life within the community.

Overall, the above has allowed us to formulate an original definition of the penitentiary reintegration of convicts from places of detention of the Ministry of Justice of Ukraine in the doctrine of penitentiary law - it is the conscious restoration of a convict's social status as a full-fledged member of society and their return to independent, generally accepted socially normative life within society.

he prospects for further research on the penitentiary reintegration of convicts from places of detention under the Ministry of Justice of Ukraine lie in the development of the doctrine of penitentiary law, a new Penitentiary Code of Ukraine, and the Law of Ukraine "On the Penitentiary System", where a separate chapter will address doctrinal approaches to the penitentiary reintegration of convicts from places of detention under the Ministry of Justice of Ukraine.

Key words: *penitentiary reintegration, convicts, places of detention, Ministry of Justice of Ukraine, doctrine, penitentiary law, transformation, restoration, criminal-executive system, personnel, rank-and-file and commanding staff, State Criminal-Executive Service of Ukraine.*

Постановка проблеми та її актуальність. Розкриваючи проблему пенітенціарної реінтеграції засуджених з місць несвободи Міністерства юстиції України в доктрині пенітенціарного права варто зауважити, що оскільки термін «пенітенціарна реінтеграція» законодавчо не закріплений у національному законодавстві, але українськими науковцями в теорії пенітенціарії використовують. Звичайно ми у даній статті, через призму доктрини пенітенціарного права, покажемо наскільки для нового Пенітенціарного кодексу України даний термін є важливим і обґрунтованим, оскільки саме він виступає одним із елементів розвитку відповідної теорії пенітенціарного права.

За звичай доктрину пенітенціарного права ми поділяємо на офіційну, яка закладена у відповідних

рішеннях держави і її інституціях та наукову, яка розробляється ученими різних галузей права. В Україні доктрина права, як джерело пенітенціарного права фактично є, оскільки про неї говорять учені-пенітенціаристи у власних монографічних дослідженнях, наукових статтях, монографіях тощо.

Отже, розуміння пенітенціарної реінтеграції засуджених з місць несвободи Міністерства юстиції України в доктрині пенітенціарного права полягає в тому, що існуюче кримінально-виконавче законодавство України не в повній мірі задовольняє потреби суспільства реінтегрувати засуджених після відбування покарання з місць несвободи Міністерства юстиції України до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пенітенціарної реінтеграції засуджених з місць несвободи Міністерства юстиції України в доктрині пенітенціарного права досліджувалися низкою українських науковців, серед яких: К.А. Автухов, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, В.С. Батиргарєєва, П.С. Гарасим, В.В. Василевич, О.А. Гритенко, С.К. Гречанюк, О.М. Джужа, Ю.В. Корнякевич-Ганасійчук, І.О. Колб, О.Г. Колб, Н.В. Коломієць, В.Я. Конопельський, Я.О. Ліховіцький, Ю.О. Новосад, Д.К. Пилипенко, О.О. Правосов, М.С. Пузирьов, А.Х. Степанюк, Д.М. Тичина, В.М. Трубніков, О.О. Шкута, І.С. Яковець.

Оскільки пенітенціарна реінтеграція засуджених з місць несвободи Міністерства юстиції України досліджувалася українськими ученими поверхово, і тільки через призму Законом України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» виникає слушне питання: чи потрібно в новому Пенітенціарному кодексі України закріпити новий термін «пенітенціарна реінтеграція» та розкрити його сутність і основні ознаки.

Мета статті полягає у визначенні проблем пенітенціарної реінтеграції засуджених з місць несвободи Міністерства юстиції України в доктрині пенітенціарного права та їх вирішення в умовах трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи пенітенціарну реінтеграцію засуджених з місць несвободи Міністерства юстиції України в доктрині пенітенціарного права ми впевнені в тому, що дана проблема має вирішуватися на двох рівнях. З одного боку, на державному рівні шляхом законодавчого удосконалення, а з іншого, на науковому рівні шляхом методологія пізнання та наукового пошуку досліджуваної проблеми.

Це за нашим переконанням стане запорукою зрілості реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему. Ми погоджуємося з позицією українських учених про те, що проблема пенітенціарної реінтеграції засуджених з місць несвободи «пов'язана з труднощами у відновленні свого соціального статусу та повернення до нормальних умов життя, що призводить до того, що особи, які відбули покарання, повертаються на кримінальний шлях, через що підвищується рівень рецидиву злочинів [1, с. 14].

Оскільки в Україні з 2015 року діє Закон України «Про пробацію» ми можемо вести мову про пенітенціарну реінтеграцію через призму норм, які передбачають потребу підготовки засуджених до звільнення з місць не свободи з метою трудового і побутового влаштування таких осіб за обраним місцем проживання, госпіталізації до закладів охорони здоров'я та сприяння в адаптації до життя в суспільстві [2].

Звичайно засуджені особи, які реінтегруються у суспільство після звільнення з місць несвободи ДКВС України перебувають в різних положеннях. Так, одні навіть не мають власного житла, оскільки втратили після вчиненого кримінального правопорушення, інші не можуть повернутися до місця роботи, оскільки воно уже занято.

На жаль, є ті, які мають алкогольну і наркотичну залежність. Велика група осіб мають проблему із здоров'ям, у наслідок чого, ці особи поповнюють ряди бездомних, поширюють небезпечні хвороби тощо. Все це говорить про те, що заходи, які застосовує держава до пенітенціарної реінтеграції засуджених у суспільство є малоефективними.

До речі, серед стратегічних цілей, завдань та очікуваних результатів, які передбачені у Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року ми не знайшли шляхи реінтеграції засуджених після звільнення з місць несвободи ДКВС України в суспільство та відновлення їх соціального статусу [3]. Звичайно розробники Стратегії могли б звернути увагу на дану проблему, оскільки як показує дослідження ми втрачаємо людські ресурси на ринку праці, якщо формально відносимся до пенітенціарної реінтеграції засуджених в місцях несвободи ДКВС України.

Разом з тим, значна кількість концептуальних питань щодо пенітенціарної реінтеграції засуджених з місць не свободи ДКВС України були врегульовані Законом України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 року, де було прописано правові, економічні, соціальні та організаційні засади соціальної адаптації таких осіб,

спрямовані на їх реінтеграцію до суспільства та визначено основні завдання учасників соціальної адаптації та органу, що його координуватиме [4].

Особливо гостро стоїть питання пенітенціарної реінтеграції з місць несвободи ДКВС України жінок і неповнолітніх. З цим погоджуються і українські учені, які вважають, що процес соціальної адаптації жінок, звільнених із місць позбавлення волі, до законослухняного життя дуже складний і додатково ускладнюється, якщо жінка була засуджена неодноразово та провела в місцях позбавлення волі декілька років. Відомо, що ізоляція від суспільства, особливо на тривалий строк, спричиняє втрату соціально корисних зв'язків і позбавляє самостійності в розв'язанні побутових проблем. Перебуваючи в установах виконання покарань, жінка подеколи здобуває нові для неї навички злочинного життя, крім того, під час відбування покарання деякі деформації особистості можуть поглибитися, що істотно ускладнює ресоціалізацію неодноразово засуджених жінок і їх соціальну адаптацію після звільнення на волю [5, 65–70]. Щодо неповнолітніх то вони направляються до місця проживання в супроводі родичів або працівника колонії.

Ми вважаємо, що важливе місце серед суб'єктів пенітенціарної реінтеграції з місць несвободи ДКВС України займають територіальні громади, оскільки саме до них повертаються особи після відбуття покарання, і які потребують відповідної допомоги з питань житла, працевлаштування та отримання медичної допомоги. І тут важливо, щоб територіальні громади дісно взаємодіяли з Центром соціальної адаптації звільнених осіб; з будинком нічного перебування; з Радою з питань соціального захисту бездомних осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

До речі, Центр соціальної адаптації звільнених осіб (далі – Центр) є спеціальною соціальною установою, діяльність якої спрямована на поступове повернення осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також звільнені від подальшого відбування зазначених видів покарань на підставах, передбачених законом (далі - клієнти), до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві шляхом надання їм соціальних послуг та сприяння в отриманні іншої допомоги з урахуванням індивідуальних потреб [6].

Щодо будинку нічного перебування є закладом соціального захисту для ночівлі бездомних осіб, з метою надання їм соціальних послуг у нічний час (забезпечення проживання в нічний час доби, одноразовим харчуванням, засобами особистої гігієни та створення умов для здійснення санітарно-гігієнічних

заходів, дотримання особистої гігієни). За організаційно-правовою формою нічліжний будинок може утворюватися в органах самоврядування та функціонувати як комунальне некомерційне підприємство [7].

Важливе значення у пенітенціарній реінтеграції засуджених з місць несвободи ДКВС України ми надаємо Раді з питань соціального захисту бездомних осіб, звільнених з місць позбавлення волі, яка є постійним діючим органом Кабінету Міністрів України, що утворюється ним для вивчення проблемних питань, пов'язаних з реалізацією державної політики у сфері бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі. Серед її основних завдань є:

- координація дій органів виконавчої влади з питань соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі;
- підготовка пропозицій щодо формування і реалізації державної політики у сфері соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі;
- визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час реалізації зазначеної державної політики;
- сприяння діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі;
- удосконалення нормативно-правової бази з питань соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі [8].

Вивчаючи пенітенціарну реінтеграцію засуджених з місць несвободи ДКВС України ми не могли оминути і Кримінально-виконавчий кодекс України де законодавець виокремив окрему главу 24 «Допомога особам, які звільнені від відбування покарання». Саме в ній Уповноважений орган з питань пробації спільно з адміністрацією установи виконання покарань не пізніше ніж за три місяці до закінчення строку покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк організовує здійснення заходів щодо сприяння засудженим, які готуються до звільнення, у визначенні місця проживання після звільнення, влаштуванні до спеціалізованих установ для звільнених, госпіталізації до закладів охорони здоров'я (за потреби), працевлаштуванні після звільнення працездатних осіб [9].

Звичайно ми маємо розуміти, що вищенаведена нормативно-правова база пенітенціарній реінтеграції засуджених з місць несвободи ДКВС України уже створена і має повно забезпечити супроводу реалізації державної політики у сфері виконання покарань та пробації. Водночас, за нашим дослідженням в умовах правового режиму воєнного стану

дана нормативно-правова база потребує подальшого удосконалення і розвитку, особливо на стадії звільнення засуджених з місць несвободи.

При цьому, як показує дослідження і опитування персоналу місць несвободи ДКВС України важливим компонентом пенітенціарної реінтеграції засуджених у суспільство після звільнення є їх особисте бажання відновлювати свої соціальні права, як члена суспільства та повертатися, до самостійного життя в суспільстві.

Український учений С.П. Черненко слушно ставить питання у яке суспільство має повертатися засуджений? [11, с. 622]. Звичайно у правове демократичне суспільство, де стаття 3 Основного Закону України Конституції гарантує йому як людині, вищу соціальну цінність. Але на жаль, ми маємо констатувати, що засуджений після звільнення іноді повертається у те середовище, що створило йому умови вчиняти кримінальне правопорушення. Тоді виникає інше запитання? А не хаотично та стихійно проходить пенітенціарна ресоціалізація засуджених. Можливо її варто замінити на новий термін «пенітенціарна нормалізація» як право засудженого, що полегшить повернення його у суспільство.

Звичайно, засуджені, які відбувають покарання у виді обмеження волі, позбавлення волі на певний строк, перед тим як розпочати пенітенціарну реінтеграції в суспільство мають пройти стадію пенітенціарної соціалізації та ресоціалізації, завдяки цьому, у засудженого на наш погляд, закладуються у період відбування покарання умови готовності до самокерованої правослухняної поведінки [10, с. 128].

В іншому випадку, питання пенітенціарної реінтеграції буде відбуватися за іншими правилами, коли засуджений після звільнення продовжує займатися злочинною діяльністю, і проблеми його працевлаштування, житла, лікування відкладається на не визначений строк. За нашим дослідженням це не велика група засуджених, але вони існують і про них забувати не потрібно. Навпаки ми рекомендуємо, персоналу місць несвободи ДКВС України більше уваги приділяти саме таким категоріям засуджених, оскільки пенітенціарний рецидив з їх боку неминуче проявить себе.

Отже пріоритетним напрямком роботи персоналу місць несвободи ДКВС України щодо засуджених, які мають реінтегруватися у суспільство перед звільненням має бути індивідуальний підхід до кожного, оскільки заходи які спрямовані державою на допомогу особам, які звільняються від відбування покарання мають включати в себе:

- готовність засудженої особи, яка звільняється з місць несвободи, до виконання програм

ресоціалізації, що допоможуть засудженому відновити своє життя до нових умов суспільства;

— відновлення соціальних зв'язків з рідними, колегами по роботі;

— перебудова світогляду щодо психологічних, побутових та моральних уявлень на процес життя в правовому суспільстві після звільнення;

— використання набутої у місцях несвободи нової спеціальності чи професії, що відповідала б потребам нового життя особи після звільнення з місць несвободи;

— ставлення державних інституцій та органів місцевого самоврядування, центрів зайнятості до потреб звільненої з місць несвободи особи, зокрема: надання йому правової, психологічної та медичної допомоги; працевлаштування; забезпечення тимчасовим проживанням, отримання нової професії у нових умовах життя в суспільстві тощо [10, с. 130].

Висновок. Назагал, вищевикладене дозволило нам сформулювати авторське визначення пенітенціарної реінтеграції засуджених з місць несвободи Міністерства юстиції України в доктрині пенітенціарного права - це свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства, повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

Перспективи подальшого дослідження пенітенціарної реінтеграції засуджених з місць несвободи Міністерства юстиції України вбачається у розробці доктрини пенітенціарного права, нового Пенітенціарного кодексу України та Закону України «Про пенітенціарну систему» де окремою главою буде зазначено про доктринальні підходи до пенітенціарної реінтеграції засуджених з місць несвободи Міністерства юстиції України.

Література

1. Теоретичні та прикладні проблеми соціальної адаптації осіб, звільнених з місць обмеження волі або позбавлення волі : монографія / В.І. Борисов, А.Х. Степанюк, В.С. Батиргарєва та ін. К. ред. журнал «Право України», 2013. 152 с. С.14

2. Про пробацію. Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. Дата оновлення 20.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>

3. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>

4. Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або

позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 року із змінами 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17#Text>

5. Богатирьов І. Г., Неживець О.М. Проблеми соціальної адаптації жінок, звільнених з місць позбавлення волі. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1(3). С. 65–70.

6. Типове положення Про центр соціальної адаптації звільнених осіб із змінами від 17.05.2022 [Текст] затв. наказом М-ва праці та соціальної політики від 14.02.2006 № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0476-06#Text>.

7. Типове положення про будинок нічного перебування із змінами від 17.05.2022 [Текст] затв. наказом М-ва праці та соціальної політики від 9 листопада 2011 р. № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0475-06#Text>

8. Положення Про Раду з питань соціального захисту бездомних осіб, звільнених з місць позбавлення волі [Текст] Постанова Каб Міністрів України від 30 черв. 2010 р. № 538. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/538-2010-%D0%BF#Text>

9. Кримінально-виконавчий кодекс України (2003 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

10. Богатирьов І.Г. Пенітенціарна система України у ХХІ столітті: теоретико-правові та кримінально-виконавчі проблеми. Київ. ВД «Дакор» 2025. 248 с.

11. Черненко М.П. Ресоціалізація Державною кримінально-виконавчою службою України засуджених до позбавлення волі [Текст] Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5-т. Х. : Право, 2008. — Т5. Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні/ за заг. ред В.В. Сташиса. С. 622

Богатирьов І. Г.,

orcid.org/0000-0003-4001-7256

доктор юридичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України,

професор кафедри кримінально-виконавчого

та кримінального права ННІ права, правоохоронної

діяльності та психології

Пенітенціарної академії України

Білак Н. І.,

orcid.org/0000-0001-8487-8440

кандидат юридичних наук, адвокат,

член Комітету із конституційного правосуддя та прав

людини Ради адвокатів Одеської області, медіатор,

викладач кафедри кримінально-правових дисциплін

Одеського державного університету

внутрішніх справ